

۱۳۶۰۷۸۷
شماره ست

بررسی فقهی و حقوقی
حکم دیه جراحات پزشکی

تألیف:

میرزا حسین مرادی کوپانی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

www.ketab.ir

سرشناسه	: مرادی کوپایی، عبدالحسین
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی فقهی و حقوقی حکم دیه جراحات پزشکی عبدالحسین مرادی کوپایی.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۴.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۹۱-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: دیات
موضوع	: دیات - - ایران
موضوع	: پزشکی (فقه)
موضوع	: پزشکی - - قوانین و مقررات - - ایران
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ب۹م/۱۹۵/۷ BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۵
شماره شابشناسی	: ۴۰۰۴۰۴۶

هرگونه تکثیر یا قلمرو از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
وارد خلیف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

بررسی فقهی و حقوقی حکم دیه جراحات پزشکی

تألیف دکتر عبدالحسین مرادی کوپایی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۴ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و محصور «مجد» است.

دفتر مرکزی

تهران، میدان انقلاب، خیابان وحید نظری، تقاطع ۱۲ پروین پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۹۶۳۸۱۱

شابک: ۹-۴۹۱-۱۹۳-۶۰۰-۹۷۸

ISBN: 978-600-193-491-9

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منبری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E- mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۱۱	..... مقدمه
۱۹	..... بخش اول: مفاهیم و کلیات
۲۱	..... فصل اول: مفاهیم
۲۱	..... گفتار اول: جراحات پزشکی
۲۱	..... مبحث اول: معنای لغوی جراحات
۲۲	..... مبحث دوم: تراحت در فقه
۲۶	..... مبحث سوم: مباحث جراحات
۲۹	..... مبحث چهارم: جراحات و دانات
۳۳	..... مبحث پنجم: جاهل قاصر و جاهل مصر
۳۹	..... گفتار دوم: معنای دیه
۳۹	..... مبحث اول: معنای لغوی دیه
۴۰	..... مبحث دوم: دیه از نظر فقهاء
۴۵	..... مبحث سوم: دیه در اصطلاح حقوقدانان و قوانین
۴۸	..... گفتار سوم: مفهوم حکم
۴۸	..... مبحث اول: حکم در لغت
۵۰	..... مبحث دوم: حکم در اصطلاح
۵۳	..... گفتار چهارم: مفهوم ضمان
۵۹	..... فصل دوم: کلیات
۵۹	..... گفتار اول: انواع حکم

۶ □ بررسی فقهی و حقوقی حکم دیه جراحات پزشکی

- ۵۹ ..... مبحث اول: حکم امضایی
- ۶۱ ..... مبحث دوم: حکم تأسیسی
- ۶۳ ..... مبحث سوم: اطلاق امضاء در مقابل مفاهیم مختلف
- ۶۸ ..... گفتار دوم: انواع دیه
- ۷۰ ..... مبحث اول: اصلی یا فرعی بودن مصادیق دیه
- ۷۶ ..... مبحث دوم: تقسیم دیه به اصلی و بدلی
- ۸۰ ..... گفتار سوم: تأسیسی یا امضایی بودن حکم دیه
- ۸۳ ..... گفتار چهارم: قصور و برائت پزشک
- ۸۴ ..... مبحث اول: ضمان پزشک مطلقاً
- ۸۶ ..... مبحث دوم: برائت، مقتضای شرط
- ۸۸ ..... گفتار پنجم: رابطه حقوقی بیمار و پزشک
- ۹۰ ..... مبحث اول: مباشرت پزشک
- ۱۱۷ ..... مبحث دوم: ضمان طیب غیر مباشر

بخش دوم: اقوال و ادله در دیه جراحات پزشکی: دیدگاه فقه و

- ۱۲۱ ..... حقوق و نظر مختار
- فصل اول: حکم دیه در جراحات منتهی به نقص عضو دیدگاه فقه و
- ۱۲۸ ..... حقوق و نظر مختار
- ۱۲۸ ..... گفتار اول: دیه چشم
- ۱۲۸ ..... مبحث اول: دیه از بین بردن کامل چشم
- ۱۳۰ ..... مبحث دوم: دیه چشمی که بینایی ندارد
- ۱۳۱ ..... مبحث سوم: دیه پلک‌ها

فهرست مطالب □ ۷

- ۱۳۳ ..... مبحث چهارم: دیه چشم نایب‌نای مادرزاد
- ۱۳۴ ..... گفتار دوم: دیه گوش
- ۱۳۴ ..... مبحث اول: دیه از بین بردن کامل گوش
- ۱۳۵ ..... مبحث دوم: از بین رفتن نرمی گوش
- ۱۳۶ ..... گفتار سوم: دیه بینی
- ۱۳۸ ..... گفتار چهارم: دیه لب‌ها
- ۱۳۹ ..... گفتار پنجم: دیه زبان
- ۱۳۹ ..... گفتار ششم: دندان‌ها
- ۱۴۱ ..... گفتار هفتم: دست و پا
- فصل دوم: حکم دیه در جراحات منتهی به اختلالات روحی از دیدگاه فقه و حقوق و نظر مختار
- ۱۴۲ ..... گفتار اول: دیه زوال عقل
- ۱۴۴ ..... گفتار دوم: برگشت عقل
- فصل سوم: حکم دیه در جراحات منتهی به مس‌سواس از دیدگاه فقه و حقوق و نظر مختار
- ۱۴۵ ..... گفتار اول: از بین رفتن حس شنوایی
- ۱۴۸ ..... گفتار دوم: از بین رفتن حس بینایی
- ۱۵۱ ..... گفتار سوم: از بین رفتن حس بویایی و چشایی
- فصل چهارم: حکم دیه در جراحات منتهی به فوت از دیدگاه فقه و حقوق و نظر مختار
- ۱۵۴ ..... گفتار اول: انواع خطا و حکم دیه
- ۱۵۷ ..... مبحث اول: مصادیق قتل شبه عمد در قانون جدید

۸ □ بررسی فقهی و حقوقی حکم دیه جراحات پزشکی

۱۵۹ ..... مبحث دوم: قتل خطای محض

۱۶۱ ..... گفتار دوم: مقررات اعمال جراحی در ارتباط با ضمان پزشک

۱۶۲ ..... مبحث اول: اخذ برائت قبل از درمان

۱۶۴ ..... مبحث دوم: اخذ رضایت قبل از درمان

۱۶۷ ..... جمع‌آوری و نتیجه‌گیری

۱۷۷ ..... فهرست منابع

www.ketab.ir

مقدمه

در فقه اسلامی پزشکی امین جامعه است و فعلی را که بر روی مریض انجام می دهد، از روی احسان است؛ «و ما علی المحسنین من سییل»^۱ و «هل جراء الاحسان الا الاحسان»^۲. بنابراین در قبال خسارت ناشی از درمان او ضمانتی ندارد. پزشکی از علوم مباح و مشروع است و آموختن آن در حد نیاز، رای در آن بیماران، واجب کفایی می باشد.^۳ بر پزشک، رسیدگی به حال بیمار با رعایت شرعی و بر بیمار نیز که از مکلفین به شمار می آید، مراجعه به طب، به خاطر وجوب عقلی و شرعی دفع ضرر از آدمی^۴ و حفظ جان خویش، واجب می باشد. از جمله دلایل این آیه «و لاتلقوا بایدیکم الی التهلکه»^۵ و «لا ضرر ولا ضرار»^۶ می باشد.

۱- آیه ۹۱ سوره مبارکه توبه.

۲- آیه ۶۰ سوره مبارکه الرحمن.

۳- انصاری، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب، کنگره جهانی بزرگ استخمس شیخ اعظم انصاری، چاپ اول، قم، ۱۴۱۵هـ، ج ۲، ص ۱۲۹.

۴- فاضل مقداد، جمال الدین مقداد بن عبد الله، التنقیح الرائع لمختصر الشرائع، مصحح: حسینی کوه کمری، سید عبد اللطیف، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، چاپ اول، قم، ۱۴۰۴هـ، ج ۴، ص ۴۶۹.

۵- آیه ۱۹۵، سوره بقره.

۶- کلینی، ابو جعفر محمد بن یعقوب، الکافی، دار الکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، تهران، ۱۴۰۷هـ، ج ۵، ص ۲۹۲.

بر اساس این ضرورت، در شریعت مقدس اسلام، پزشکی که در قوانین موضوعه، تنها به عنوان «حق» شناخته می شود؛ در اسلام، نوعی واجب کفایی دانسته شده و مطابق قاعده فقهی «من له الغنم فعليه الغرم» منتفع این امر، مریض می باشد.

گاهی اتفاق می افتد که پزشک جراح ضمن عمل جراحی که مطابق قاعده فنی نیز صورت گرفته، جراحاتی به مریض وارد می آورد که عواقب خیرناک داشته یا منجر به مرگ مریض می شود. در این حالت آیا می توان جراح را به علت ارتکاب قتل تحت تعقیب قرار داد یا خیر؟ از این حیث نیز بین قوانین موضوعه و جهان با قوانین اسلام تفاوت وجود دارد. زیرا قوانین موضوعه کار پزشک را بعنوان حق محسوب می کنند. در حالی که در شریعت اسلام کار پزشکی، امری واجب است و پزشک ملزم می باشد تا اندوخته های علمی خود را در خدمت جامعه قرار دهد.^۱

لاضرر حکم می کند که زیان وارده به بیمار، حبران نشده باقی نماند،^۲ در شرع اسلام، هدر و تلف جان مسلمان، با توجه به فایده «لاییطل دم امرء مسلم»،^۳ نارواست. از آن طرف، پزشک برای حفظ جان مسلمان قصد

۱- عوده، عبدالقادر، التشریح الجنائی الاسلامی (حقوق جزای اسلامی)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۴۰۵ هـ، ج ۴، ص ۲۴۰.

۲- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، چاپ ششم، مکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۴ هـ، ج ۲۷، ص ۳۲۴. (نعم لو کان ذلک بعنوان الطبابة والبیطرة ترتب الضمان لحصول الفساد بما کان یراد منه الصلاح)

۳- کلینی، ابو جعفر محمد بن یعقوب، همان، ص ۱۴۲.

مداوای وی را کند؛ چراکه به عنوان مکلف، امر واجبی بر گردن وی بوده که می‌بایست به نتیجه مطلوب برسد. پس مانند این است که فعلش شبیه عمد باشد، هر چند احتیاط نماید و جدیت به خرج دهد و مریض نیز اذن به علاج داده باشد. در این رابطه مسئولیت پزشک نسبت به پرداخت دیه ثابت می‌گردد که در حالات مختلف، مقدار دیه ممکن است متغیر باشد. جراحات مختلف که به وسیله پزشک بر مریض وارد می‌شود و دپه‌ای که به آن تعلق می‌گیرد، مه‌وضوع اصلی این تحقیق را تشکیل می‌دهد.

بیان مسأله

از ابواب مهم فقه و حقوق موضوعه ایران، بحث دیات است که دارای مسائل مختلفی می‌باشد. هر کدام در جای خود نیاز به بحث و دقت فراوان دارد؛ یکی از آنها توجیه بحث دیه جراحاتی است که در نتیجه عملیات پزشکی بوجود آمده است و هم جنبه مسئولیت مدنی و هم جنبه مسئولیت کیفری را در بر می‌گیرد. این بحث به دلیل آنکه علم فقه قدمت دارد و دیدگاه‌های مختلفی هم در باب مسئولیت پزشکان به خصوص در باب پرداخت دیه جراحات وارده به بیمار وجود دارد که هم به حقوق و حکم بر مسئولیت پزشک می‌کند و ادله مختلفی هم دارد که بررسی می‌گردد. لذا در آغاز بحث، بررسی کلی دیات و سپس توجه به دیه جراحات پزشکی و مسئولیت کیفری و حقوقی بسیار مهم است.

جامعه از بدو تکوین به طیب و طبابت به دیده احترام نگریسته، چراکه حفظ جان فرد و جامعه، از بزرگترین مصالح از منظر اسلامی است. شرع و

۱۴ □ بررسی فقهی و حقوقی حکم دیه جراحات پزشکی

قانون نسبت به این موضوع بی توجه نبوده و وظیفه خود دانسته که وظایف، روابط و حقوق بین بیمار و پزشک را تبیین نماید. از مهمترین مسایل در حقوق پزشکی، رابطه بین بیمار و پزشک و مسئولیت پزشک در قبال بیمار است.

طیب ابتدائاً ضامن می‌باشد، به عبارتی صریح‌تر چنانچه طیب بدون اخذ برائت از بیمار یا اولیای وی طی درمان آسیبی به بیمار برساند ضامن است. مگر اینکه با اخذ برائت خود را از این ضمان خلاصی دهد؛ پس چنانچه طیب آن از شروع درمان یا اعمال جراحی از مریض یا ولی او یا صاحب حیوان رات حاصل نماید، ضامن خسارت جانی، مالی یا نقص عضو نیست و در موارد فوق که اجازه گرفتن ممکن نباشد، طیب ضامن نمی‌باشد. با این وجود در صورتی که پزشک خطاکار باشد و جوانب حرفه‌ای را مد نظر قرار نداده باشد در برابر بیمار به جهت جراحات و خسارات جسمی ضامن است. بیمار اجازه به معالجه می‌دهد نه اجازه تلف و نقص عضو یا قتل خود؛ اگر پزشک ادعا کند که عدلش شرعاً جایز بوده، باید در جواب بگوییم ممکن است عملی شرعاً جایز باشد، اما انجام آن فعل مسئولیت آور باشد، مانند آنجا که پدر علی‌رغم آنکه بر او تأدیب فرزندان مجاز به استفاده از قدری از خشونت هستند، اما چنانچه او نادیدب منجر به فوت و صدمه جسمانی فرزند گردد، مسئول می‌باشند.^۱

۱- طباطبایی، سید علی، ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل، چاپ اول، بیروت، دارالهادی، ۱۴۱۲، ج ۱۰، ص ۱۰۸ و نجفی، محمدحسن، همان، ص ۴۲.

مسأله‌ای که در این رابطه مطرح می‌شود اینک؛ آیا پزشک ماهر خطاکار، مسئول اعمال خویش و ضامن جبران خسارات وارده بر بیمار می‌باشد یا خیر؟ در صورت بی احتیاطی و بی مبالاتی مسئولیت پزشک چیست؟ مسئولیت پزشک در جراحات نسبت به پرداخت دبه در حالات مختلف چگونه است؟

محرره تحقیق

مباحثی که در این رساله مطرح می‌شود، علاوه بر موارد تعلق دیه در انواع مختلف جراحات پزشکی، به مبانی مسئولیت پزشک و برائت وی نیز می‌پردازد. اینکه در چه صورت پزشک از مسئولیت مبری است و در چه صورت ضامن و مسئول جبران خسارت است.

سوالات تحقیق

با در نظر گرفتن موضوع و مسأله تحقیق، می‌توان سؤالاتی در قالب سؤال اصلی و سؤالات فرعی از قرار ذیل مطرح کرد:

سؤال اصلی (عنوان رساله)

۱- آیا پزشک بنا بر دیدگاه فقه و حقوق در دبه جراحات پزشکی ضامن است یا خیر؟

سوالات فرعی

۱- مطابق مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی و کیفری حاصله از جراحات پزشکی به عهده چه کسی و تا چه میزان است؟

۲- کسب رضایت بیمار در براءت ذمه پزشک از مسئولیت مطابق فقه امامیه و حقوق چه تأثیر دارد؟

۳- هنگام اضطرار و خطر مرگ بیمار که امکان کسب براءت و رضایت نیست تکلیف مسئولیت پزشک چه می‌شود؟

فرضیات تحقیق

در پاسخ به سؤالات مطرح شده می‌توان فرضیات زیر را ارائه نمود:

۱- مطابق فقه و حقوق چنانچه پزشک خطاکار موجب تلف جان یا نقص عضو و گردن ضامن پرداخت دیه است.

۲- مصافقه و حقوق در صورتی که پزشک ماهر به واسطه خطا و مباشرت موجب تلف جان یا عضو از بیمار گردد، ضامن است.

۳- کسب رضایت گرچه پزشک ماهر و بدون خطا را از مسئولیت مبرا می‌کند، ولی پزشک ماهر مستلزم آن است که به موجب مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت دارد.

۴- در صورتی که کسب رضایت جهت عمل جراحی توسط پزشک ماهر ممکن نباشد، در صورت تلف جان یا نقص عضو به واسطه قاعده احسان از مسئولیت مبری است.

اهداف و فوائد تحقیق

از جمله اهداف این تحقیق عبارتند از:

۱- بدست آوردن حکم تطبیقی دیه جراحات پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق؛

۲- تبیین مبانی فقهی برائت و ضمانت پزشک؛

۳- تفکیک مسئولیت پزشک در وضعیت مباشرت و عدم مباشرت ایراد

جراحات با رویکردی تطبیقی در فقه و حقوق؛

۴- بررسی نقاط ضعف و قوت قوانین مجازات مرتبط با دیه جراحات

پزشکی و الگو برداری از مبانی فقهی مشهور در امر تدوین و تصحیح قوانین.

ضرورت انجام تحقیق

یکی از مهم‌ترین مباحث مطرح شده در فقه و حقوق بحث دیات و به خصوص دیه جراحات زسک است که به طور گسترده، طیف وسیعی از بیماران، پزشکان و دست‌اندرکاران حوزه درمان و سلامت را در بر می‌گیرد. شرکت‌های بیمه نیز با نگرش تعریف دقیقی از حوزه مسئولیت خود در قبال جراحاتی که پزشکان به دلایلی مختلف بر بیماران وارد می‌کنند و نحوه پرداخت دیه، آنها ندارند. همچنین مشکلات همیشگی بیماران و پزشکان به عنوان دو قشر مرتبط با این مسئله، به شدت این ضرورت افزوده است. بنابراین انجام این تحقیق ضروری می‌باشد.

سوابق و پیشینه تحقیق

در خصوص این بحث به طور مشخص فعالیت خاصی انجام نگرفته است و عمده فعالیت‌ها بیشتر در خصوص کلیات باب دیات بوده است. البته مقالاتی اندک در این خصوص نگاشته شده است که یکی توسط وزارت بهداشت و دیگری توسط نظام پزشکی انجام شده است اما

۱۸ □ بررسی فقهی و حقوقی حکم دیه جراحات پزشکی

جوابگوی سوالات و شبهات مطرح شده در خصوص دیه جراحات پزشکی نیست. همچنین در خصوص حکم تطبیقی دیه جراحات پزشکی تحقیق خاصی مشاهده نگردیده است.

ساماندهی تحقیق

پایان نامه حاضر مشتمل بر دو بخش است که بخش اول با عنوان منتهی به کلیات شامل؛ فصل اول: مفاهیم؛ دیه، حکم، ضمان، جراحات، جاهل قاصر و جاهل مقصر، فصل دوم: کلیات؛ گفتار اول: انواع حکم، گفتار دوم: انواع دیه، گفتار سوم: انواع قصور پزشکی، گفتار چهارم: تأسیسی یا امتزائی بودن حکم دیه، گفتار پنجم: رابطه حقوقی بیمار و پزشک، بخش دوم با عنوان: مسائل و ادله در دیه جراحات پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق و نظر معاصر شامل؛ فصل اول: مبانی ضمان و برائت پزشک در جراحات پزشکی؛ گفتار اول: ضمان پزشک، گفتار دوم: برائت پزشک از دادن ضمان و فصل دوم: صافی آثار جراحات و حکم دیه؛ گفتار اول: حکم دیه در جراحات منتهی به تن عضو، گفتار دوم: حکم دیه در جراحات منتهی به اختلالات روحی، گفتار سوم: حکم دیه در جراحات منتهی به تغییر حواس، گفتار چهارم: حکم دیه در جراحات منتهی به فوت و در پایان به بیان نتیجه گیری و ارائه پیشنهادها و منابع مورد استفاده پرداخته شده است.